

Treballs Arqueològics a LLÍVIA

* Treball acabat de redactar el setembre de 1974.

per

**Josep Padró,
Anna M.ª Ferran
i Miquel Gura**

La Cerdanya, comarca que ja devia tenir gran importància a temps prehistòrics i romans com a lloc de pas entre banda i banda del Pirineu, és tantmateix una de les comarques catalanes encara més mal conegudes arqueològicament. La seva antiga capital, Llivia, ben coneguda pels textos, no feia fins fa poc excepció a aquesta regla. Les escaduceres notícies que es posseïen van ser recollides per Manuel Anglada i Ferran, a un llibre de divulgació carent de rigor científic (1); en ell l'autor utilitza els seus propis treballs i els del Sr. Guillem Jordana, un altre aficionat, així com d'altres notícies anteriors, algunes transmeses ja pel Dr. Jaume Martí (2).

Finalment, després de bastants anys de silenci, la investigació arqueològica a la Cerdanya ha estat represa recentment. Així, el Centre Excursionista de Catalunya ha publicat un estudi de les coves de la comarca amb la col·laboració arqueològica de Joan Maluquer de Motes i Francesc Martí i Jusmet (3); els materials arqueològics provinents d'aquestes coves estan en curs de ser estudiats detalladament per aquest darrer i per Jordi Rovira, i així, hom pot remuntar la data d'alguns d'ells al Neolític (4). Els dolmens han estat revisats per dos dels autors d'aquest article i per Joan Abelanet, autors tots tres del fascicle corresponent del «Corpus de Sepulcros Megalíticos» (5). A Abelanet i, sobretot, a Jean Guilaïne devem una síntesi important, per a l'elaboració de la qual aquest darrer va utilitzar els resultats de les recerques arqueo-

1. Manuel ANGLADA i FERRAN, *Vint-i-cinc anys a Llivia. Estampes de Cerdanya*, Biblioteca Selecta, vol. 332, Ciutats i Paisatges, XXXVII, Barcelona, 1962, pp. 191 ss. Recentment ha aparegut un nou llibre, molt més fantasiós i ple de dades errònies, que segueix en gran part l'anterior, el qual pretén ser una «història» de Llivia. Creiem un deure posar en guàrdia al lector, en especial contra els primers capítols del mateix: Salvador CUTCHET MOREU, *Llivia*, Barcelona, 1974, pp. 12 ss.
2. Jaume MARTÍ SANJAUME, *Dietari de Puigcerdà, amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de Vall de Ribes. Vol. I. Cerimonial, Prehistòria - 1290*, Ripoll, 1926, pp. 41 ss.
3. Maria CANALS, Carles RIBERA i Ramon VIÑAS, *La Fou de Bor i cavitats de l'Alta Vall del Segre*, Col·lecció de Monografies Locals, núm. 5-B, Espeleologia, Barcelona, 1970, p. 3.
4. Francisco MARTÍ JUSMET, *Las hachas de bronce en Cataluña*, Monografías, XXXVI, a Ampurias, 31-32, Barcelona, 1969-70, pp. 105 ss. Francisco MARTÍ y Ramón VIÑAS, *La cueva de Les Encantades de Toloriu (Lérida)*, a *Speleon*, 18, Barcelona, 1971, pp. 81 ss. Jorge RO-VIRA PORT, *Los punzones de pizarra de la cultura pirenaica a Miscelánea Arqueológica, XXV Aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología en Ampurias (1947-1971)*, Tomo II, Barcelona, 1974, pp. 321 ss. També podem citar aquí M.ª Angeles PETIT MENDIZABAL, *Acerca de un colgante lítico de la Fou de Bor (Lérida)*, a *Miscelánea Arqueológica, XXV Aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología en Ampurias (1947-1971)*, Tomo II, Barcelona, 1974, pp. 197 ss.
5. J. PADRO, M. CURA y J. ABELANET, *Sepulcros Megalíticos de la Cerdanya y del Capcir*, Corpus de Sepulcros Megalíticos, España: Fascículo 8, Barcelona (en premsa).

lògiques conduïdes a Sant Feliu de Llo, darre-
rament per Pere Campmajó, per Roger Giral a
Dorres i pel propi Abelanet a Els Castellars, ter-
me d'Odelló i Vià, identificant així el grup cul-
tural del Bronze Cerdà (6). Més recentment,
Campmajó i Guilaine han publicat una excava-
ció del primer als Caus de Targasona, al lloc
dit L'Avellanosa, jaciment pel que s'ha obtingut
la primera data de Carboni 14 de la Cerdanya,
data de cap a l'any 500 abans de la Nostra Era
(7). I cal recordar també aquí les investigacions
de J. Abelanet en el camp de la recerca d'art pa-
rietal d'estil esquemàtic (8). Tots aquests tre-
balls han centrat el seu interès a l'etapa prehistò-
rica. I si algunes troballes d'època romana ha-
vien estat assenyalades ja fa temps també a ter-
res cerdanes, res en canvi es sabia del moment
pre-romà; de totes maneres, l'absència d'ibe-
rització a la veïna comarca del Berguedà (9)
ja ens va fer sospitar que el mateix havia de
passar a la Cerdanya. D'aquesta manera, l'agost
de 1971 vàrem fer un parell de sondatges al Cas-
tell de Llívia, a la recerca d'aquest moment
pre-romà, orientats per les troballes ceràmiques
fetes pels Srs. Anglada, Jordana i Joan Casano-
vas, així com per les notícies d'antigues troballes

Fig. 1. - Llívia i el seu Castell. 1, Primera plana del Llibre Ferrat (segle XV), on s'explica que Llívia va ser fundada per Ercules Libic l'any 1678 abans de J.C. (foto J. Rovira). 2, Llívia i el Castell vistos des del Camí Real; al fons, a la dreta, el Coll de la Perxa (foto J. Rovira).

6. Jean GUILAINE et Jean ABELANET, *Esquisse chronologique de l'Age du Bronze dans les Pyrénées-Orientales*, a *Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie*, 13, Bordighera - Montpellier, 1964, pp. 207 ss. Jean GUILAINE, *L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège*, Mémoires de la Société Préhistorique Française, tome 9, Paris, 1972.
7. Pierre CAMPMAJO et Jean GUILAINE, *Un habitat proto-historique en Cerdagne. L'Avellanosa. Chaos de Targasonne (Pyrénées-Orientales)*, a *Atacina*, 6, Carcassonne, 1971, pp. 1 ss., i p. 39 per la data de Carboni 14.
8. Jean ABELANET, *Les couples humains dans l'art schématique des Pyrénées-Orientales*, a «Ipek», *Jahrbuch für prähistorische & ethnographische Kunst*, 22, Berlin, 1966/1969, pp. 30 ss.
9. Miquel CURA i MORERA, *El poblament prerromà en les comarques centrals de Catalunya*, a *Boletín Arqueológico*, Epoca IV, fascs. 113-120, Tarragona, 1971-72, p. 66.

d'època romana. Els nostres treballs al Castell de Llivia, ensems amb un estudi crític de les fonts i l'examen de les col·leccions arqueològiques dels Srs. J. Casanovas i G. Jordana, ens varen permetre de presentar una comunicació al Congrés Arqueològic de Jaén (10), en la qual ja adelantàvem alguns resultats, tals com la tardana romanització dels ceretans i la seva independència política fins al segle 1.er abans de la Nostra Era, així com la llarga perduració de l'etapa cultural de l'Edat del Ferro a la Cerdanya.

Els textos escrits referents als ceretans i a la seva capital, Llivia, han estat objecte també d'un altre estudi recent, degut a Maties Delcor (11). Resumint les conclusions històriques d'ambdós treballs, assenyalam que la primera menció dels **Ceretes** remunta al segle VI abans de la Nostra Era i és deguda a Aviè (12). De Sili Itàlic arrenca la tradició de la fundació de Llivia per Hèrcules, tradició recollida encara a l'escut de la vila, tal i com el podem veure al **Llibre Ferrat** (fig. 1), i com es podia veure abans de la guerra civil a l'altar major i al banc de l'Ajuntament a l'església (13); aquesta mateixa tradició explica que el nom de Llivia li va ser donat pel propi Hèrcules, qui va voler honrar així la seva pàtria, Líbia (14).

El problema del pas del Pirineu l'any 218 per l'exèrcit d'Hanníbal ha estat molt debatut i no es pot considerar encara com a definitivament resolt (15); sobre el que tots els autors semblen estar d'acord, és que Hanníbal no va travessar el Pirineu per la costa, sinó per l'interior, probablement per la Cerdanya, i aquesta teoria és reforçada per Sili Itàlic, qui diu que els ceretans s'uniren a l'exèrcit d'Hanníbal i van prendre part a la sexa expedició cap a Itàlia (16). No consta enlloc la conquesta de la Cerdanya pels romans, ni amb motiu de la 2.ª Guerra Púnica, ni pocs anys després amb les campanyes de Cató a Catalunya; sembla doncs que la co-

marca va romandre pràcticament independent del poder romà ben bé fins a la Guerra Civil. Efectivament, es quasi segur que, amb motiu d'aquesta guerra, varen passar per la Cerdanya l'any 49 abans de la Nostra Era primer el cesarià Fabi, després el propi Cèsar, per anar a enfrontar-se als pompeians que es trobaven a Lleida. Probablement amb motiu del seu pas pel país dels ceretans, Cèsar els hi devia concedir el dret llatí i el seu nom per a designar la capital, Júlia Llivia (17). L'any 39 abans de la Nostra Era els ceretans es varen rebel·lar contra els romans, degut probablement al trasbals que devia representar el constant moviment de tropes, conseqüència de la Guerra Civil, i també a les exaccions fiscals que, sens dubte, devia ser un dels primers efectes tangibles després de la concessió del dret llatí; amb això n'hi havia d'haver prou per a irritar aquelles gents que havien viscut totalment al marge del món romà, com ho proven les escasíssimes restes trobades a la Cerdanya atribuïbles al període republicà (18); sigui com sigui, després d'algunes accions militars amb sorts diverses, els rebels van ser finalment sotmesos pel procònsul Domici Calví, i aquesta victòria li va valer aconseguir el triomf l'any 36 (19). D'aquest moment hem de considerar, doncs, que arranca la romanització efectiva de la Cerdanya (20).

El nom de la capital dels ceretans només és donat al segle II.on per Ptolomeu (21), i a més els diversos manuscrits ofereixen algunes variants d'aquest nom, de manera que la lectura de la segona part del mateix no és segura (22); l'opinió més corrent fins ara ha estat la d'interpretar que el nom llatí de la ciutat era **Iulia Libica**, però l'opinió més verosímil sembla ser la de Delcor que llegeix el nom **Iulia Livia** (23). La identificació d'aquesta amb l'actual Llivia no posa absolutament cap problema, i nombrosos documents medievals donen fe de la perpetuació del nom fins a temps moderns. Molt més difícil de demostrar en canvi, ens sembla la teoria de que l'antic nom de la localitat fos Kere o Kerre, nom aquest totalment hipotètic doncs mai s'han trobat a Llivia monedes amb aquesta

10. Josep PADRO i PARCERISA y Anna Maria FERRAN i RAMIS, *Estado actual de la Arqueología en el Enclave de Llivia*, a *XII Congreso Nacional de Arqueología*, Jaén, 1971, Zaragoza, 1973, pp. 865 ss.
11. M. DELCOR, *Livia, ancienne capitale de la Cerdagne, de l'Antiquité à l'occupation arabe d'après les témoignages littéraires*, a *«Mélanges» offerts à E. Griffe*, Toulouse, 1972, pp. 171 ss.
12. AVIEN., *Ora Maritima*, 550 Cf. PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 866, i DELCOR, *«Mélanges» Griffe*, pp. 172 ss.
13. SIL. ITA., *Punica*, III, 357. Cf. MARTI, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, p. 76. PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 869. DELCOR, *«Mélanges» Griffe*, p. 177.
14. MARTI, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, p. 75. PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 869.
15. Adolfo SCHULTEN, *Fontes Hispaniae Antiquae. Fascículo III, Las Guerras de 237-154 a. de J.C.*, Barcelona, 1935, p. 47. Pere BOSCH GIMPERA, *El pas del Pirineu per Aníbal*, a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona, 1965, pp. 135 ss. Ramon d'ABADAL i DE VINYALS, *Els precedents antics a la Història de Catalunya*, Biblioteca Selecta, volum 400, Història, XXXI, Barcelona, 1967, pp. 88 ss.
16. MARTI, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, p. 58. PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 866.

17. DELCOR, *«Mélanges» Griffe*, p. 176. PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 868.
18. Atribuïble amb seguretat a època republicana anterior a Cèsar, només podem citar per ara un denari de plata, datat l'any 105 abans de la Nostra Era, trobat al Pic de Bena l'estiu de 1973 per P. Campmajó; aquesta moneda està molt ben conservada, prova evident de que apenes va circular.
19. PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 869.
20. Idem, p. 872. Sobre la divisió que PLIN. III, 23, estableix, entre ceretans julians i augustans, veure DELCOR, *«Mélanges» Griffe*, p. 176, i PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 868.
21. PTOL., II, 6, 68.
22. DELCOR, *«Mélanges» Griffe*, p. 175.
23. DELCOR, *«Mélanges» Griffe*, p. 177. Per a d'altres opinions, veure PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 869.

Fig. 2. - Fortificacions del Castell de Llivia.
1 i 2, Dos aspectes de la Torre Oest. 3, La Torre
d'Estavar.

inscripció; de totes maneres, reconeixem que és una possible prova en aquest sentit l'existència, al costat de Llivia, del llogaret de Cereja, que podria haver conservat aquest antic nom (24); ara bé, diem possible prova ja que no és del tot segur el valor que li hem d'assignar, donat el gran nombre de toponims en **car-**, **quer-** i **cer-** existent a la Cerdanya, a començar pel mateix nom comarcal.

Cap més notícia històrica tenim de Llivia fins a l'època del rei Wamba, l'any 672, en què el Castell, dit **Castrum Libyae**, va participar a la rebel·lió del duc de Narbona, Hilderic, i del general Paulus. Llivia va ser aleshores defensada per Araugiscle i pel bisbe Jacint, i presa a l'assalt per les tropes del rei Wamba (25).

Després de la conquesta de la Cerdanya pels àrabs, un tal Munnuz o Munnuza es va establir a Llivia i, aliat a Eudes, duc d'Aquitània, es va rebel·lar contra Abderraman; aquest el va assetjar a Llivia l'any 732 i va prendre la plaça, morint Munnuz a la fugida (26). Res més de segur sabem sobre la breu estada dels musulmans a la Cerdanya; l'argument de la toponímia no té aquí absolutament cap valor (Delcor es refereix al Serrat dels Moros que es troba al Nord de Llivia), doncs és ben sabut que la gent atribueix als moros tot allò que li crida l'atenció i del que no en sap l'origen, des de curiositats de la naturalesa, passant per monuments megalítics i romans, i acabant per antigues cases de pagès.

Llivia va ser també la primera residència coneguda dels comtes de Cerdanya, documentada com a tal des de l'any 815 en temps del comte Frèdol (27). Posteriorment, aquesta residència es repartia entre el Castell de Llivia, Cornellà de Conflent i l'x o Palau de Cerdanya (28). Però no va ser fins més tard, fins l'any 1177, que Llivia va perdre definitivament la capitalitat de la Cerdanya, en benefici de la recent fundada Puigcerdà, obra aquesta deguda al comte Anfòs I el Cast (29). L'any 1257 Jaume I el Conqueridor va autoritzar als habitants de Llivia a millorar, construir i edificar cases al peu del Puig de Llivia, encara que obligant-los a conservar les que tenien a dalt del Puig (30); normalment, s'ha interpretat aquest document en el sentit de que el poble es trobava dalt del Castell, baixant al seu emplaçament actual a rel d'aquesta autorització; no obstant, Llivia no sembla haver modificat la seva situació des de temps romans al peu del Castell, i d'altra banda no hem trobat absolutament cap resta (ni parets, ni ceràmica

24. DELCOR, «Mélanges» Griffé, p. 174.

25. MARTI, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, pp. 88 s. DELCOR, «Mélanges» Griffé, pp. 175 s.

26. MARTI, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, pp. 92 ss. DELCOR, «Mélanges» Griffé, pp. 178 ss.

27. MARTI, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, p. 109.

28. Idem, p. 153.

29. Idem, pp. 171 ss.

30. Idem, pp. 224 s. *Apèndix: a. 815-1300*, Lleida, 1928, p. 528. DELCOR, «Mélanges» Griffé, pp. 181 s., *apèndice II*.

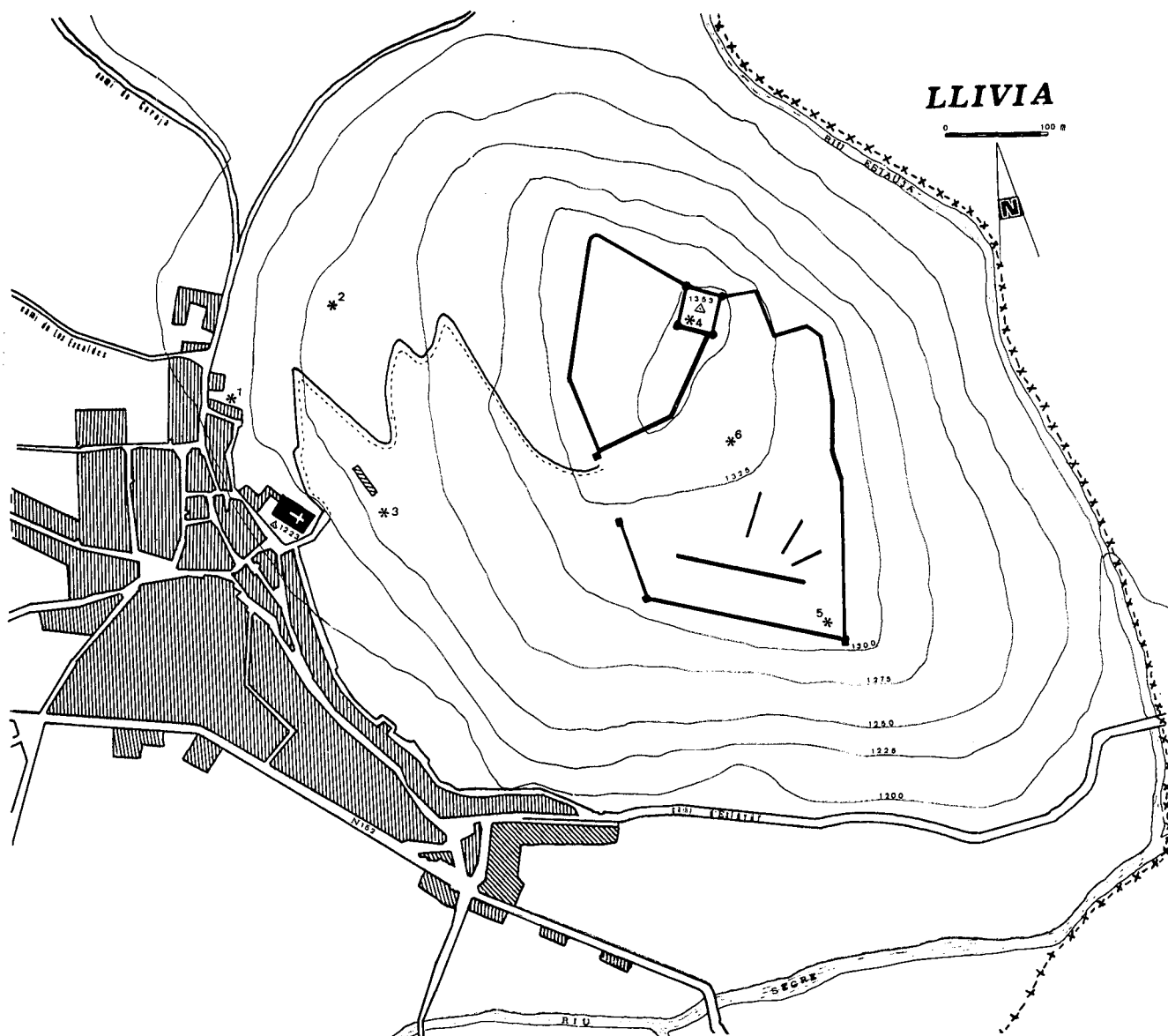

Fig. 3. - Mapa de Llívia i el seu Castell, amb la situació dels jaciments arqueològics estudiats: 1, Necròpolis de la Travessia de Cereja. 2, Sitja romana del Camp del Canonge. 3, Feixes de la Colomina. 4, Puig del Castell. 5, Sector de la Torre d'Estavar. 6, Cista del Castell.

ca) que testifiqui l'existència del poble a dalt del Castell a temps medievals. Creiem, doncs, que Llívia sempre ha estat al peu del Castell, i només en casos de perill la seva població devia refugiar-se a l'interior de la fortalesa del cim del Puig.

I, per acabar amb aquest repàs de la història de Llívia en les èpoques que concerneixen els nostres treballs, diguem que el seu Castell va ser totalment destruït l'any 1479, per ordre del rei de França Lluís XI, després que va ser expugnat i que el seu defensor, Damià de Catllar, va aconseguir escapar (31).

La manca de documents arqueològics de primera mà, i la importància reconeguda de Llívia a temps prehistòrics, antics i medievals, van determinar el nostre interès per la localitat i van decidir al Dr. Miquel Oliva Prat, director del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona, a comissionar-nos per a investigar sobre el terreny el seu possible interès arqueològic. Les nostres investigacions, realitzades a l'estiu del 1971 (32), ens van dur d'un cantó a posar-nos en contacte amb dos aficionats lo-

31. ANGLADA, *Vint-i-cinc anys...*, op. cit., pp. 230 ss. DELCOR, «*Mélanges*» Griffes, p. 181.

32. Hem de donar les gràcies des d'aquí al Dr. Oliva per l'ajut de tota mena que vam rebre d'ell durant els nostres treballs. L'equip estava format pels tres signataris d'aquest article i per la Srta. Anna Estany, a la que donem també les gràcies per la seva col·laboració.

cals, posseïdors de sengles colleccions de materials arqueològics, els Srs. Guillem Jordana i Joan Casanovas, i d'un altre a efectuar dues cates prospectives a la muntanya del Castell, a la recerca d'un lloc idoni per a efectuar futures excavacions de més importància (fig. 1,2). Més endavant hem tingut ocasió així mateix, de veure encara una de les tombes de la necròpolis existent a la residència dels Germans de la Doctrina Cristiana, a la Travessia de Cereja.

1 Necròpolis de la Travessia de Cereja (fig. 3, núm. 1):

Segons Anglada, en efectuar unes obres l'any 1936 a la Travessia de Cereja, es va trobar un sarcòfag de marbre blanc, decorat amb esses paral·leles (33), és a dir, estrigils, de manera que podria tractar-se, amb molta probabilitat, d'un sarcòfag romà o paleocristià. Posteriorment, a mida que s'efectuaven obres diverses a la Residència dels Germans de la Doctrina Cristiana, que dona a la dita Travessia de Cereja, es van anar trobant una sèrie de tombes en nombre indeterminat (unes deu aproximadament) del tipus de lloses i sense aixovar de cap mena (34). Recentment, acompanyats pel Sr. Jordana i gràcies a l'amabilitat dels dits Germans, hem pogut veure als soterranis de la seva Residència una d'aquestes tombes que havia estat seccionada pel cantó dels peus; es tractava, efectivament, d'una tomba de secció quadrangular formada per lloses de petit tamany (35).

2 Sitja romana del Camp del Canonge (fig. 3, núm. 2):

A la vessant del Castell i a terres propietat del Canonge Despujol, es va trobar a voltants de l'any 1960 un lot de ceràmiques romanes, en fer una plantació d'arbres fruiters. En sortir les primeres ceràmiques el Sr. Casanovas va ser alertat pels jornalers, i aquest va agrandir el forat inicial, recollint tota la ceràmica trobada (36); el Sr. Casanovas no va localitzar cap es-

tructura enterrada, de manera que probablement es tractava d'una sitja.

Els materials recollits són, principalment, fragments de **terra sigillata** aretina: un fragment pertanyent a la forma Dragendorff 17 (fig. 4, núm. 2), un a la forma Drag. 15-17 (fig. 4, núm. 4), un altre a la Goudineau 35 (fig. 4, núm. 1) i un peu corresponent al darrer estadi de l'evolució de les aretines (fig. 4, núm. 3), a més de petits fragments inclassificables. Hi ha tres fragments de sudgàlica classificables, pertanyents al primer moment d'aquest tipus ceràmic, dos d'ells també de la forma Drag. 17 (fig. 4, núm. 5 i 7) i un de la 24/25 (fig. 4, núm. 6). Aquests materials ens daten la sitja a la primera meitat del segle I de la Nostra Era, a un moment de transició entre l'aretina i la sudgàlica. També es va recollir al mateix lloc ceràmica vulgar romana i bastants fragments d'àmfora, entre ells tres petits bocins de vora pertanyents a la forma Dressel 1, encara que d'àmfores diferents (fig. 4, núm. 8, 9 i 10).

3 Feixes de la Colomina (fig. 3, núm. 3):

En aquest indret del vessant del Castell, a no massa distància al darrera de l'Església parroquial, havien estat efectuades troballes de ceràmiques prehistòriques des de feia anys per diferents aficionats, i principalment a càrrec dels Srs. Anglada i Jordana; aquest darrer ens va autoritzar l'estudi dels materials conservats per ell (37), i el seu interès ens va decidir a efectuar una cata prospectiva a aquest lloc, en un camp propietat del Sr. Isern, concretament al darrera d'un corral de la seva propietat i prop dels sondatges fets pel Sr. Anglada, encara visibles.

El dia 27 d'agost de 1971 vam obrir una cata de 2 x 1'5 m. (38). Després d'un nivell superficial amb materials moderns, entre ells ceràmica vidriada blava, a 30 cm. de fondària vam trobar un segon nivell, aquest ja prehistòric amb ceràmiques fetes a mà, que baixava fins a 50 cm. en que vam trobar la roca natural. A aquesta cata no es va localitzar cap estructura constructiva.

Entre els materials de la Col·lecció Jordana hi ha els següents:

a — varis fragments d'una tapadora feta a mà, d'un diàmetre aproximat de 27 cm., amb una decoració plàstica d'amples acanaladures formant una trena; destaca el barroquisme del

33. ANGLADA, *Vint-i-cinc anys...*, op. cit., p. 206.

34. Debem aquestes dades al Sr. Jordana.

35. Una necròpolis semblant ja va ser assenyalada per MARTÍ, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, p. 110 pels voltants de l'antic monestir de Sant Esteve d'Umfret, a la vall de la Molina i a 4 Km. d'Alp. El lloc exacte ens ha estat indicat pel Sr. S. Pous, actual batlle d'Alp. Aquest monestir va ser fundat l'any 815, i aquesta data confirma la cronologia altmedieval d'aquest tipus de necròpolis, inclosa la de la Travessia de Cereja, a Llivia. Si, d'altra banda, es pogués confirmar la veracitat de la troballa del sarcòfag estrigilat l'any 1936, quedaria demostrada la continuïtat de la necròpolis, des de temps romans o paleocristians, fins a l'Alta Edat Mitjana.

36. PADRO y FERRAN, *XII CNA*, p. 870. Per a la classificació d'aquestes ceràmiques hem utilitzat Felix OSWALD and T. Davies PRYCE, *An Introduction to the study of Terra Sigillata*, London, 1966, i Christian GOUDINEAU, *La Ceramique Aretine lisse*, Fouilles de l'Ecole Française de Rome à Bolsena (Poggio Moscini), 1962-1967, Tome IV, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire, Suppléments, 6, Paris, 1968. Donem les gràcies al Dr. Josep Guitart per l'ajut en la classificació d'aquestes ceràmiques, i al Sr. Casanovas per les seves informacions i les facilitats que ens ha donat per l'estudi de la seva col·lecció.

37. Hem d'agraïr així mateix al Sr. Jordana totes les seves informacions i les facilitats que ens va donar per l'estudi del material que es conservava a casa seva l'agost de 1971; posteriorment, vam tornar per continuar aquest estudi, però ens vam trobar amb que el Sr. Anglada, propietari de les peces, les havia reclamat entretemps al Sr. Jordana i se les va endur a Andorra, a on aquell resideix actualment. El nostre estudi d'aquest material ha estat, doncs, forçadament parcial, encara que, almenys, podem dir que l'agost de 1971 vam procurar estudiar les peces més interessants que formaven el lot.

38. Agraïm al Sr. Isern la seva autorització per a fer l'excavació dins de la seva propietat.

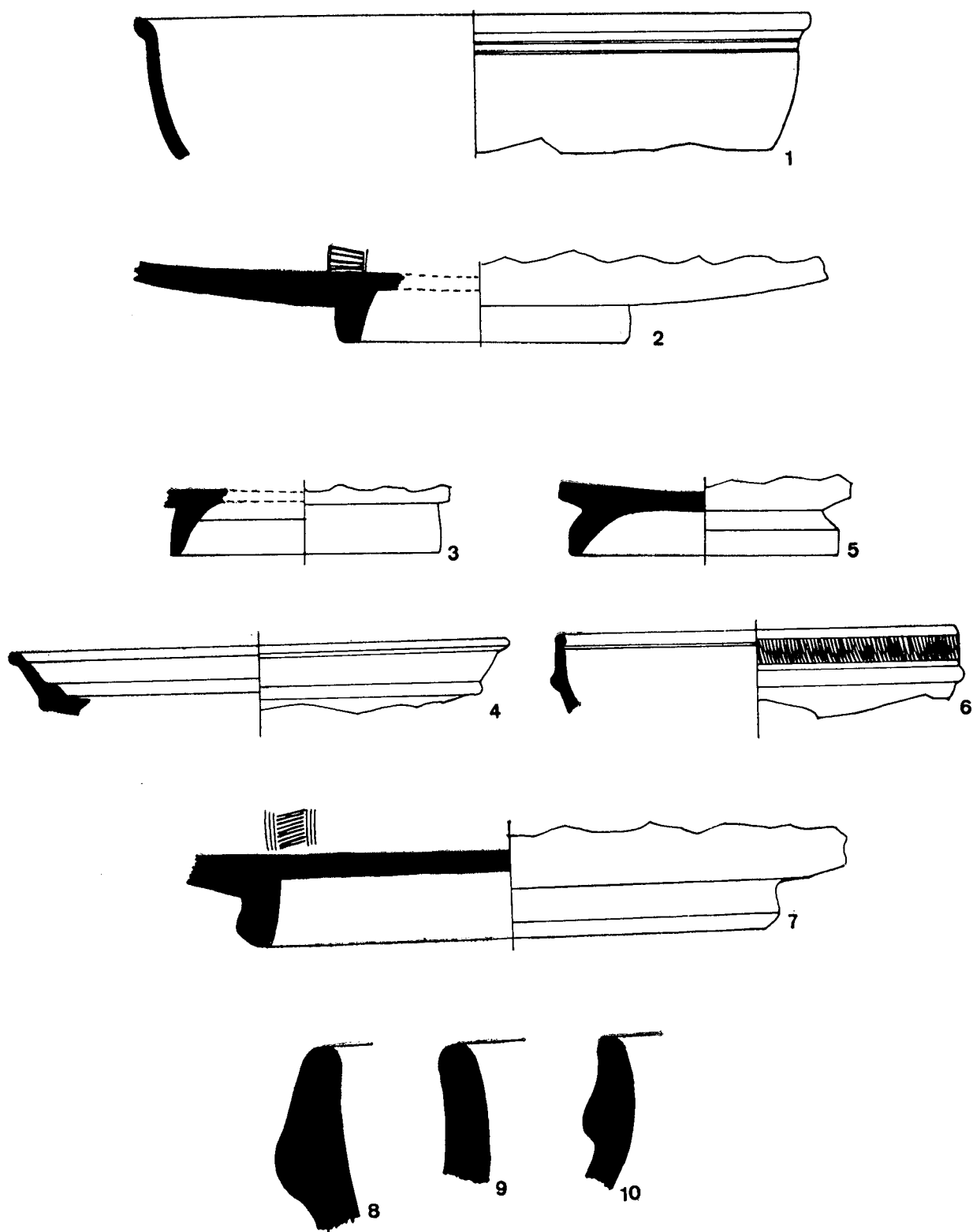

Fig. 4. - Ceràmiques de la Sitja romana del Camp del Canonge. Col·lecció Casanovas, Llívia.

seu pivot de forma de fruit sec; pasta marro-nosa, aspre al tacte amb grans de quarç (fig. 5, núm. 1).

b — una nansa de pasta grisa, fabricada a mà, amb una tosca palmeta a la seva part inferior (fig. 5, núm. 18).

c — fragment de la part baixa de la paret d'un vas que presenta una gran roseta en relleu que devia ocupar la seva base; el diàmetre de la roseta és de 5'3 cm. i per sobre d'ella hi ha dues línies incises que deixen entre elles una franja llisa, sense decoració; el color de la pasta és gris fosc; no es conserva ni la vora ni el centre de la base (39) (fig. 6, núm. 1).

d — un fragment d'un vas de decoració semblant a l'anterior, però amb la roseta incisa; per sobre d'ella hi ha també dues línies incises, que aquesta vegada enmarquen un fris a base de greques també incises; el diàmetre de la roseta és de 4'4 cm.; el color de la pasta és marronenc; no es conserva la vora però sí la base, de 2'2 cm. de diàmetre (40) (fig. 6, núm. 2).

e — dos fragments d'un mateix vas, de superfície espatulada i de color negre; els dos presenten un fris de greques, entre quatre línies incises, idèntiques a les del vas anterior (fig. 5, núm. 19).

La classificació de les ceràmiques de la Col·lecció Jordana és difícil, doncs no disposem de paral·lels clars dins del món de l'arqueologia catalana. Només el barroquisme decoratiu de la tapadora ens recorda peces semblants provinents del Tossal de les Tenalles de Sidamon (segles IV-III) (41). D'altra banda, els motius decoratius hellenitzants, tals que la nansa, les rosetes i les greques, fan pensar en models metàl·lics (com el tresor de Tivissa), datables no més antics que el segle IV; i el motiu decoratiu de les greques, idèntiques a les de les ceràmiques de Llívia, el tenim documentat, ademés, al centre i Nord d'Europa vers l'any 400 (42). Tot el que hem dit ens fa creure que ens trobem davant d'unes produccions indígenes que, desconexament encara el torn de terrisser, imiten ja uns productes de luxe hellenitzants. Hem d'assenyalar aquí la inexistència, per ara, de ceràmiques de vernís negre a la Cerdanya a aquesta època, el que sembla demostrar que la comarca no estava penetrada pels corrents comercials d'origen hellènic; els productes de luxe hi devien arribar més o menys

excepcionalment, com ho proven les imitacions indígenes, però no així la gran massa de manufactures que, com les ceràmiques de vernís negre, devien constituir la base d'aquest comerç cap el segle IV.

L'excavació de la cata efectuada per nosaltres va proporcionar una sèrie de fragments de ceràmica a mà, la majoria informes, a excepció de tres que presenten llur vora (fig. 5, núm. 12, 13 i 14). Alguns d'ells presenten una decoració plàstica a base de cordons (fig. 5, núm. 15 i 16) o d'impressions digitals; també es va trobar un petit vaset carenat amb un tetonet (fig. 5, núm. 17), tot el qual es correspon amb materials que es troben correntment a d'altres jaciments cerdans de l'Edat del Ferro. Manquen, en canvi, les característiques decoracions a base d'incisions, típiques del dit Bronze Cerdà.

4 Puig del Castell (fig. 3, núm. 4):

El punt més alt de la muntanya del Castell, a 1.353 metres s. n. m., està ocupat pel Castell pròpiament dit, petita fortificació quadrangular flanquejada per quatre torres, que presenten un aparell constructiu en **opus spicatum** molt rústec (figura 2). Dins d'aquest recinte hi ha una cisterna coberta amb volta de canó i d'accés vertical, que encara era utilitzada les primeres dècades d'aquest segle pels pagesos per regar; posteriorment ha estat malmesa en obrir-li un gran forat a un costat, que l'ha deixat inutilitzable. En el fons d'aquesta cisterna, segons algunes opinions recollides a Llívia, s'hi va trobar a començament de segle un tresoret de monedes romanes; segons el Dr. Martí, en canvi, aquestes monedes van ser trobades enterrades als camps del puig del Castell (43). Segons Anglada, que aquí és més precís que el Dr. Martí, el lot estava format per alguna moneda de Juli Cèsar, un auri i alguns denaris d'August, un bronze de Tiberi, una moneda d'Herodes Agripa, diverses monedes de Neró i alguna moneda de Septimi Sever, segons Anglada datada de la XVIII Tribunicia Potestat d'aquest emperador, és a dir, de l'any 209. Aquestes monedes van ser recollides primer al Centre Obrer del Sr. Calixte Freixa, i després a la Residència dels Germans de la Doctrina Cristiana a Llívia, perdent-se durant la guerra civil.

El Sr. Anglada, ajudat pel Sr. Jordana, va fer un sondatge dins del recinte del Castell, al cim del puig i molt a prop de la torre Sud; aquest sondatge era encara ben visible a la nostra arribada i ens va decidir a fer una excavació al mateix indret.

39. Aquest fragment ja ha estat publicat per nosaltres, PADRO y FERRAN, XII CNA, p. 871, fig. 2.

40. També aquest fragment ha estat publicat, PADRO y FERRAN, XII CNA, pp. 871, s., fig. 3 (p. 873).

41. J. de C. SERRA i RAFOLS et J. COLOMINAS i ROCA, *Corpus Vasorum Antiquorum. Espagne - Fascicule 4, Musée Archéologique de Barcelone, Fascicule II*, Barcelone, 1958-1965, lám. 4.

42. J. V. S. MEGAW, *Art of the European Iron Age*, Bath, 1970, pp. 54 s. y 74, láms. 30 y 71.

43. MARTÍ, *Dietari de Puigcerdà*, vol. I, p. 78; veure, també, ANGLADA, *Vint-i-cinc anys...*, op. cit., p. 205; DELCOR, «*Mélanges*» Griffe, p. 176; PADRO y FERRAN, XII CNA, p. 874.

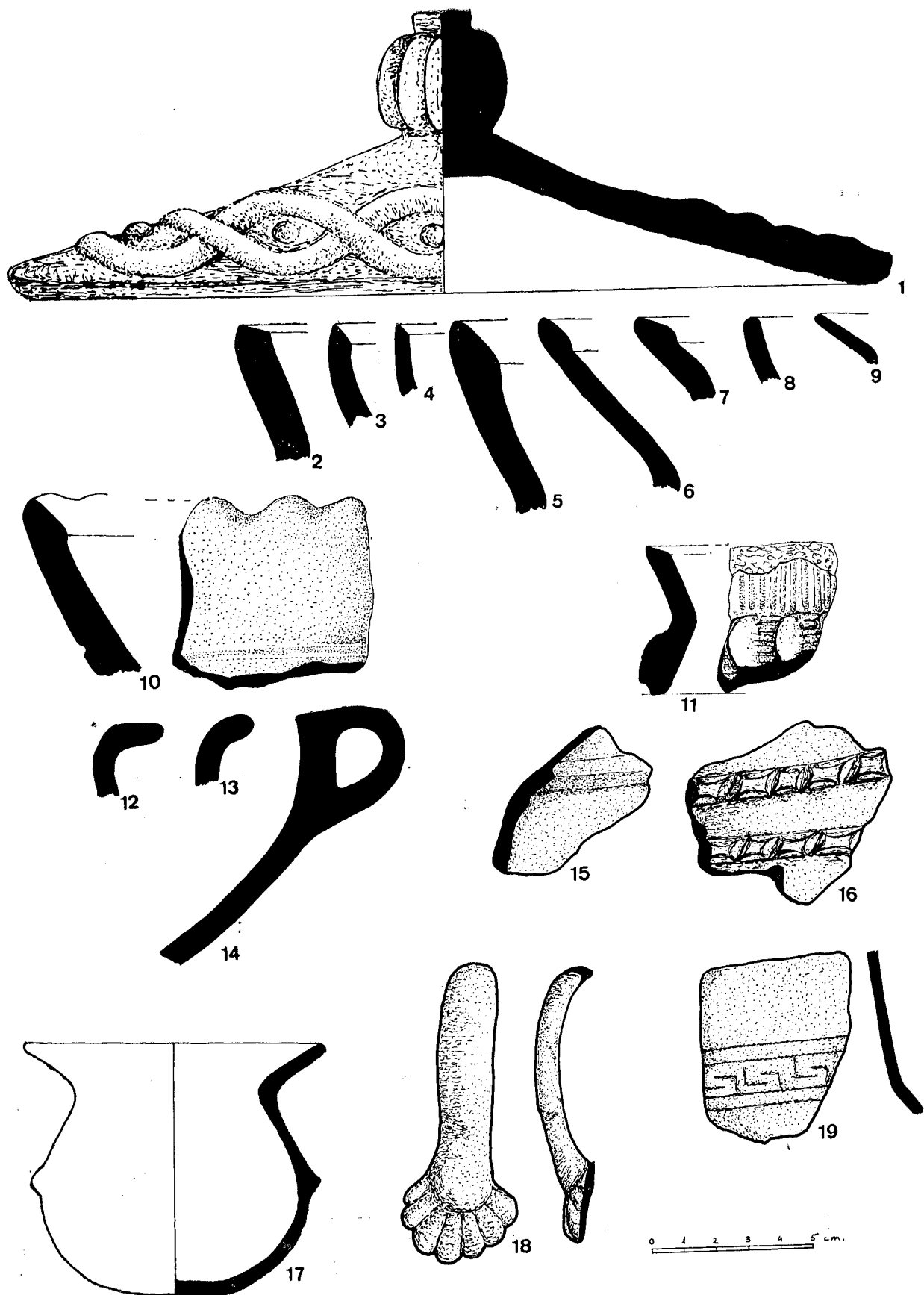

Fig. 5. - Materials prehistòrics provinents de diferents llocs del Castell de Llívia. 1, 18 i 19, Feixes de la Colomina, antiga Col.lecció Jordana, Llívia, actualment a la Col.lecció Anglada, Andorra. 12 a 17, Feixes de la Colomina, materials de la nostra excavació, actualment al Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona. 2 a 11, Sector de la Torre d'Estavar, Col.lecció Casanovas, Llívia.

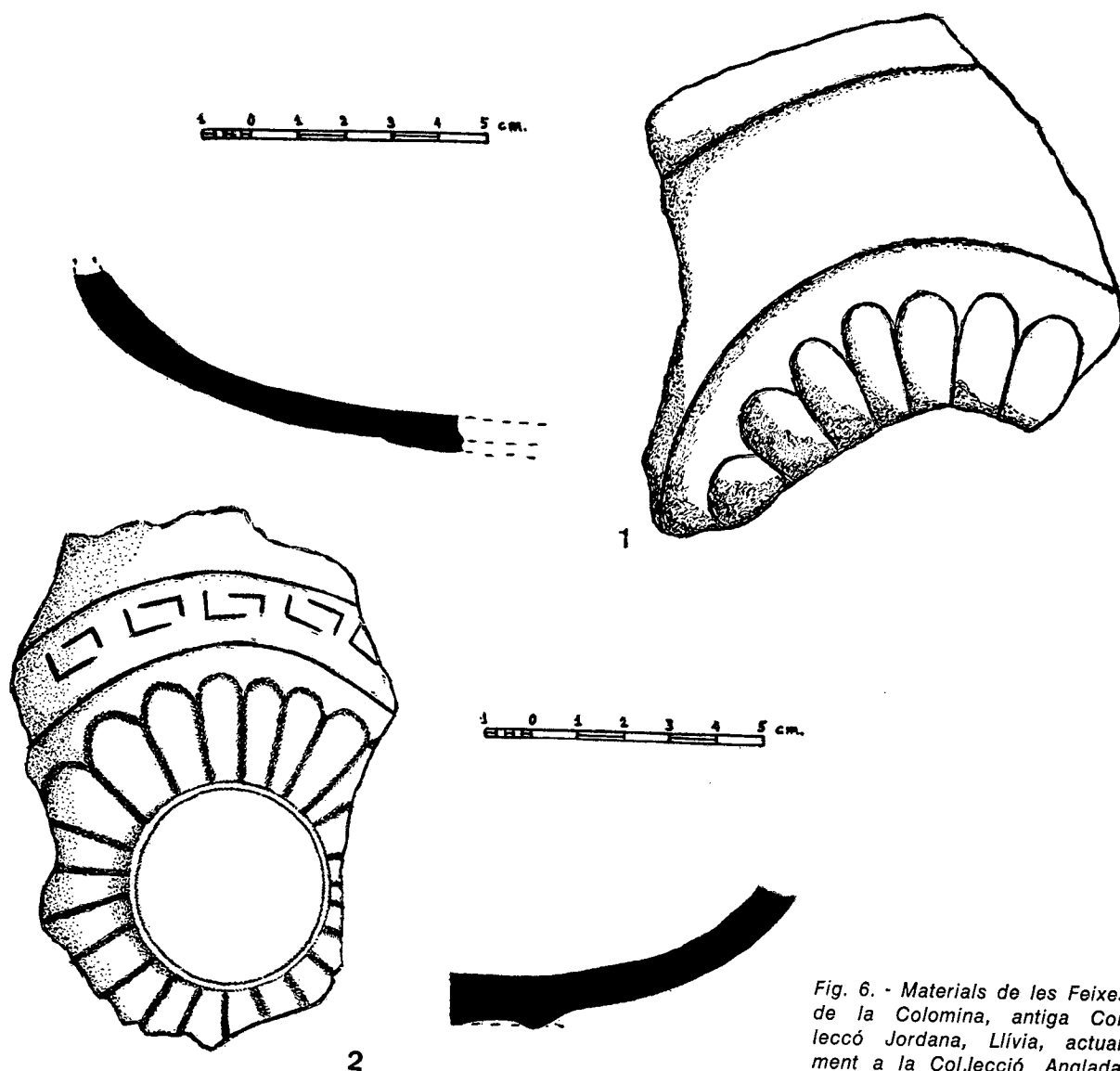

Fig. 6. - Materials de les Feixes de la Colomina, antiga Col·lecció Jordana, Llívia, actualment a la Col·lecció Anglada, Andorra.

El dia 24 d'agost de 1971 vam començar una cata de 2 x 1'5 m. en aquest lloc (fig. 7), al S. O. de la cisterna i al N. de la torre S., al costat N. de la cata realitzada pel Sr. Anglada. A uns 40 cm. de la superfície va aparèixer al costat E. de la cata una paret, la qual encara era visible també a la cata del Sr. Anglada, de blocs de considerable tamany lligats amb calç.

El primer nivell IA, va ser pràcticament estèril. A uns 85 cm. vam trobar un clar nivell d'incendi, IB, amb abundants carbons, fusta cremada i claus de ferro. Aquest nivell ha de correspondre a la destrucció del castell el segle XV.

Al acabar aquest nivell va aparèixer al costat O. de la cata una nova paret feta amb parament més petit i de pedra seca. El nou nivell que començava a 90 cm. de la superfície, nivell II, correspon a un reompliment entre les dues

parets, i va proporcionar el material ceràmic que descrivim a continuació:

a — boca i part alta d'una gerra de pasta grisa amb superfície negra i una decoració incisa a base d'una línia dibuixant meandres; el diàmetre de la boca és de 18 cm. (fig. 8, núm. 1).

b — vora d'una gerra de característiques semblants a l'anterior, sense decoració; diàmetre de la boca, 17 cm. (fig. 8, núm. 2).

c — fragment corresponent a la part alta d'una gerra de forma ovoïdea que presenta un coll alt i estret; pasta grisa clara de tonalitat blavosa; diàmetre de la boca, 9'5 cm. (fig. 8, núm. 3).

d — gerra amb el perfil quasi complet, de forma ovoïdea, boca exvasada, pasta grisa amb la superfície exterior negrenca; a la part central-inferior de la panxa presenta una deco-

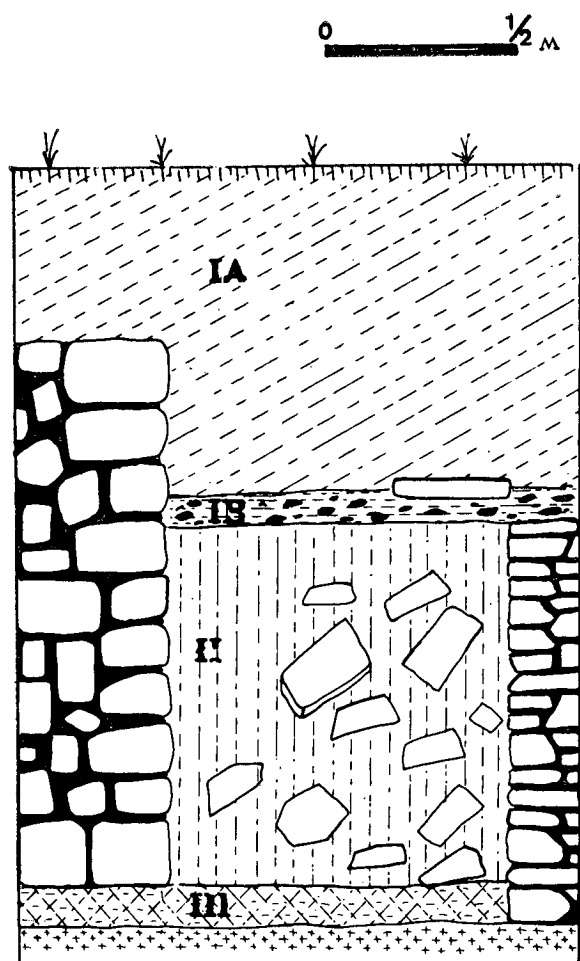

Fig. 7. - Estratigrafia realitzada al Puig del Castell.

ració de dues línies incises que enmarquen una sèrie de petites incisions obliqües i paral·leles; diàmetre de la boca, 15 cm. (fig. 8, núm. 4).

e — escudella quasi completa amb boca trilobulada, pasta grisa i superfície negra; diàmetre màxim a la boca, 28 cm. (fig. 8, núm. 5).

f — nansa de ceràmica oxidada, del tipus de cinta; presenta una decoració de petits talls a les seves arestes exteriors (fig. 8, núm. 12).

g — fragments diversos de vores ceràmiques d'aquests mateixos tipus (fig. 8, núm. 6 a 11).

En aquest mateix nivell de reompliment es van recollir abundants ossos; de l'estudi osteològic dels mateixos es desprèn una clara preponderància de bòvids i sússids sobre òvids i càprids; també hi havia un queixal de cavall.

El darrer nivell, III, va començar a 1'80 m. de la superfície i baixava fins a 1'95 m., reposant directament sobre la roca natural. Sobre aquest nivell descansava la paret E., mentre que la paret O. arribava fins a la roca. Els materials apareguts a aquest nivell són molt esmicolats i

poc significatius: es van recollir 11 fragments de teula amb grans pedres com a desengrassant, tres claus de ferro i petits trossos de terrissa; el fragment ceràmic més significatiu és un bocí de vora d'un petit tupinet de ceràmica molt fina; pel seu exterior i tocant la vora té una banda de color vinós; pel seu interior presenta un vidriat de color marron clar (44) (fig. 8, núm. 13).

El nivell III, amb l'esmentat bocí de ceràmica vidriada, datable com a molt antic al segle XIII, ens confirma el reompliment constituït per l'anterior nivell II, amb ceràmiques grises dels segles XI i XII; aquest reompliment va haver de ser realitzat doncs entre el segle XIII o XIV, data probable del nivell III, i el segle XV, data de la destrucció del Castell (nivell IB).

Aquest sonatge ens ha proporcionat també una dada interessant, malgrat que de signe negatiu, al no poder documentar la presència de restes romanes, o anteriors, al cim del Castell; això ens obliga a ser cautelosos amb la notícia de les monedes romanes abans esmentades, trobades a la cisterna o als seus voltants; caldrà netejar aquesta i realitzar treballs més amplis per a poder confirmar o desmentir definitivament la notícia en qüestió, però de moment, i vistos els nostres resultats, no podem fer altra cosa que dubtar de que procedeixin del cim del Castell.

5 Sector de la Torre d'Estavar (fig. 3, núm. 5):

Al visitar la muntanya del Castell l'agost de 1971 per tal de cercar el lloc més adient per a efectuar una excavació arqueològica, vam tenir la desagradable sorpresa de comprovar que el Servei de Repoblació Forestal s'ens havia adelantat, al roturar tot el costat E. de la muntanya per a plantar pins. Aquests treballs van arribar fins al peu mateix de les torres del cim del Castell, arrasant tot el seu recinte entre aquestes i la dita Torre d'Estavar. Aquesta torre, situada a l'angle S.E. del Castell i ja bastant allunyada del cim del mateix (lám. II, 3), guaita el pas sobre el riu Estaüja del camí de Llivia a Estavar, camí que probablement formava part del recorregut de l'antiga via romana que travessava la Cerdanya (45).

La profunda roturació efectuada pel Servei Forestal va tenir com a resultat la total remoció de la terra, moltes vegades fins a la roca viva, arrancant parets i destruint el jaciment arqueo-

44. Donem les gràcies al Dr. M. Riu, professor de la Universitat de Barcelona, pel seu ajut per a classificar les ceràmiques medievals trobades al Castell de Llivia.

45. Segons la tradició, la potent Torre d'Estavar és una obra romana; cal, però, excavar el seu peu per a poder confirmar o desmentir aquesta tradició amb seguretat.

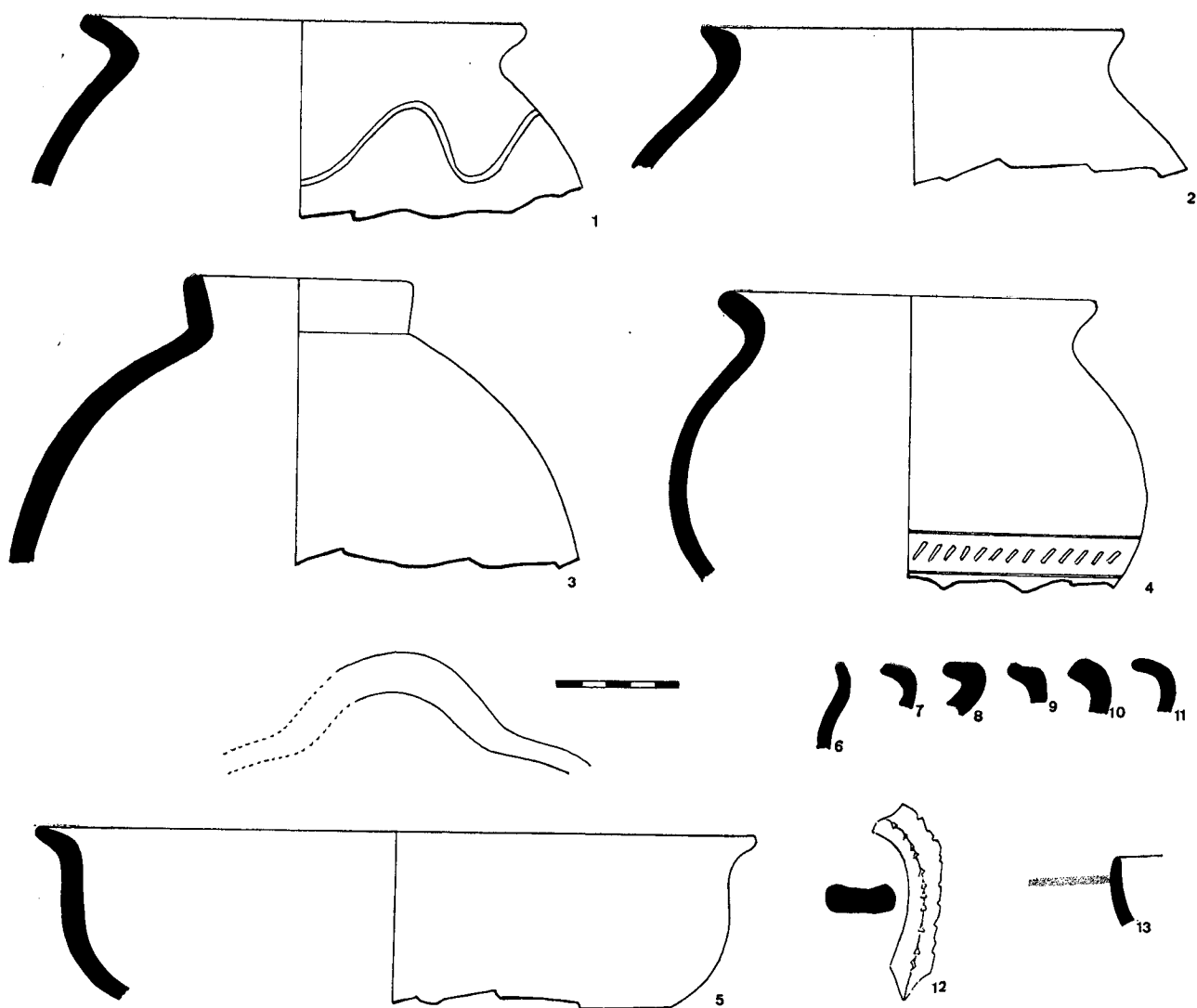

Fig. 8. - Materials medievals de la nostra excavació al Puig del Castell, actualment dipositats al Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona.

lògic, amb el que la ceràmica ha sortit a la superfície. El Sr. Casanovas, aficionat del que ja hem parlat, ha anat pujant regularment, i fruit de les seves recerques ha estat una interessant col·lecció de ceràmiques prehistòriques que ens revelen la importància del malaguanyat jaciment.

El lot de ceràmiques recollides pel Sr. Casanovas correspon a un moment situable dins del Bronze Final, podent oscil·lar alguns materials entre el Bronze Final II i el Bronze Final III B:

a — part superior d'un gran vas amb vora sortida, coll alt, bisell pla, cos bitroncocònic; li falta el peu, que segurament era de base plana; la seva superfície exterior és allisada, i l'interior espatulada; presenta una decoració al coll i a la part superior del cos a base d'acanalats paral·lels, fent aspes i separats a la vegada per bandes també acanalades; presenta una pasta molt depurada, sense grans de mica ni quarç com a de-

sengrassant; color per zones entre rogenc i negre; diàmetre de la boca, 30 cm. (fig. 9, núm. 2).

b — base plana allisada, de pasta negra amb grans de quarç com a desengrassant; la part exterior de la base està decorada amb acanalats; diàmetre de la base, 8 cm. (fig. 9, núm. 3).

c — petit vas carenat globular molt panxut; li falta la base, així com una nansa del tipus de pont, de la que només es conserva l'arranc; la seva superfície exterior, negra, presenta restes de brunyit, mentre que l'interior és espatulada; presenta una decoració a base de punts fets amb tècnica d'acanalat; pasta negra amb bastant mica com a desengrassant; parets molt fines; diàmetre de la boca, 11 cm. (fig. 9, núm. 1).

d — petit fragment informe que presenta una decoració d'un cordó amb ipressions cardials (fig. 5, núm. 11).

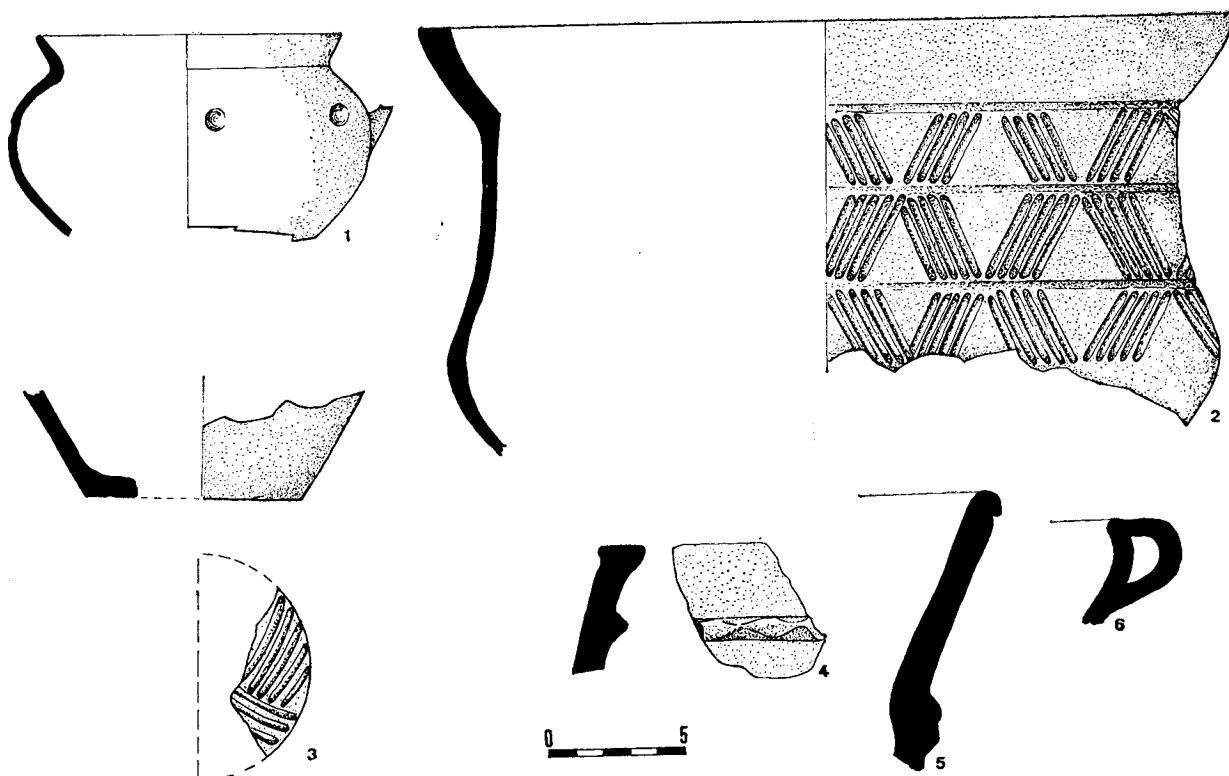

Fig. 9. - Ceràmiques prehistòriques del Sector de la Torre d'Estavar, Col·lecció Casanovas, Llívia.

e — fragments ceràmics diversos, decorats amb cordons, incisions, nanses del tipus de cinta, vores de grans vasos amb bisell pla, etc. (figs. 5, núm. 2 a 9 i 9, núm. 4 a 6), entre ells una vora amb decoració d'impressions digitals (fig. 5, núm. 10).

Aquestes ceràmiques denoten un moment cultural del Bronze Final, deixant a part la discussió del **décalage** cronològic que pugui existir entre la Cerdanya i les comarques de la costa; efectivament, és possible que algunes d'elles arribin a un moment cronològic dins de l'Edat del Ferro, si admitem la data de Carboni 14 obtinguda pel jaciment de l'Avellanosa, als Caus de Targasona (cap a l'any 500 abans de la Nostra Era) (46).

6 Cista del Castell (fig. 3, núm. 6):

El Sr. Anglada, al seu llibre, parla d'una cista que ell suposa megalítica, a la muntanya del Castell (47). El Sr. Jordana ens ha confirmat la seva

existència; segons ell recordava, la cista en qüestió es trobava uns 100 m. al S. de la torre més meridional de les quatre que es troben al cim del Castell; sempre segons aquest senyor, la cista hauria estat destruïda per la remoció de terres realitzada pel Servei Forestal. Per la nostra part, ens hem ocupat d'ella en estudiar els megalits de la Cerdanya (48), considerant molt dubtós que es tracti d'una cista megalítica, donada la seva situació dins d'un dels recintes del Castell, i tenint en compte els materials que Anglada diu haver-hi trobat: «un petit bocí d'os i fragments de vasos —petits— de pasta rogenca, sense cap afegidura ni ornament, que sembla feta al torn, si bé la mida és molt reduïda i difícil de precisar. En un fons de vas hi havia, amb la terra, blat carbonitzat».

Els materials més antics estudiats fins ara a Llívia són els provinents del Sector de la Torre d'Estavar, ja que considerem segurament errònia la notícia de la cista megalítica del Castell. Aquestes ceràmiques del Sector de la Torre d'Estavar, que corresponen clarament a un estudi del Bronze Final, s'integren dins del grup cul-

46. CAMPMAYO et GUILAINE, *Atacina*, 6, p. 39.

47. ANGLADA, *Vint-i-cinc anys...*, op. cit., p. 197.

48. PADRO, CURA y ABELANET, *Sepulcros megalíticos...*, op. cit. (en premsa), Núm. 9, F. 18.

tural dit del Bronze Cerdà al que també pertanyen els jaciments de Sant Feliu de Llo, els Castellers a Odelló i Vià, i l'Avellanosa als Caus de Targasona, entre d'altres. Més problemàtic i molt menys conegut és el moment de l'Edat del Ferro, amb total manca de ceràmiques de tipus ibèric i de vernís negre; per adscriure a aquesta època els materials de les Feixes de la Colomina no més podem recolzar-nos en les imitacions indígenes de certs motius decoratius hellenístics. El nucli de població romà, corresponent a la Júlia Llívia de Ptolomeu, probablement ocupava l'emplaçament de la part alta i més antiga del poble actual, tal i com ho semblen demostrar les troballes del Camp del Canonge i la Necròpolis de la Travessia de Cereja (49). Aquesta necròpolis devia continuar utilitzant-se fins a època altmedieval. D'altra banda, no hi ha restes d'un nucli de població estable dalt de la muntanya del Castell a època medieval; les úniques restes que hi tenim són les d'un castell, en el que es devia re-

fugiar la població en cas de perill, i les d'un hàbitat prehistòric al que corresponen les ceràmiques del Bronze Final esmentades. En la nostra opinió, la Llívia medieval continuava trobant-se al mateix emplaçament que la Llívia romana, al llarg de l'antiga **strata ceretana** que passava al peu de la muntanya del Castell, i això obligarà a revisar una sèrie d'idees establertes i a reestudiar la significació i el valor real del famós privilegi de Jaume I.

P. S. Redactat ja aquest treball, ens ha arribat la trista notícia de la mort del Dr. En Miquel Oliva i Prat. No volem cloure aquestes ratlles sense dedicar abans un record a la seva memòria i oferir-li l'homenatge d'aquestes pàgines consagrades a l'estudi de l'antiga Llívia, estudi que no hauria estat possible sense el seu constant ajut i interès. Descansi en pau l'illustre arqueòleg i amic.

49. La recent troballa, l'estiu de 1974, d'uns pous, un paviment i unes ceràmiques romanes, que estan essent estudiats pel Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona, atesta també l'extensió del nucli romà per la part alta de l'actual Llívia cap a l'oest, fins al final del carrer Fontcitrana, per on surt l'antic camí ral.